

ЛІТЕРАТУРА

1. Блан Л. История Французской революции. - СПб.: Типография И. А. Ефрона, 1907. – 470 с.
2. Кареев Н. И. История Западной Европы в Новое время (в 7 томах). – СПб.: Типография И. А. Ефрона. 1992. – 563 с.
3. Манфред А.З. Великая Французская революция / Манфред А.З. М.: Изд-во Наука.1983. – 230 с.
4. Ревуненков В.Г. Очерки по истории Великой Французской революции 1789-1814гг. – СПб.: Изд-во С.-Петербургского университета. 1996. – 516 с.

ПРОРАХУНКИ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ЄС, ЯКІ ЗРОБИЛИ МОЖЛИВОЮ РОСІЙСЬКУ АГРЕСІЮ В УКРАЇНІ

Гурак І.Ф.

Війна в Україні продемонструвала, що в ЄС є спільна зовнішня та безпекова політика. Вона проявилася хоча б у той спосіб, що не дивлячись на економічні втрати, супротив як з боку політичних еліт окремих провідних держав об'єднання, так і в цілому окремих країнах, ЄС раз за разом продовжує санкції, накладені на Російську Федерацію. З іншого боку, захоплення Криму та війна в Донбасі засвідчили слабкість ЄС як міжнародного актора. Ситуація з Україною продемонстрував відсутність у ЄС, а разом з тим і США політичної волі та дієвих важелів, здатних змусити Російську Федерацію дотримуватися загальновизнаних правових норм, що впродовж десятиліть визначали правила гри на міжнародній арені. Зараз чітко видно, що Брюссель не здатний на превентивні дії і його кроки як правило носять реактивний характер. Крім того, доволі часто реакція на дії російської сторони є суттєво запізненою, занадто стриманою, а іноді – навіть неадекватною.

В рамках розвідки зроблено спробу проаналізувати ідеї та конкретні кроки з боку лідерів провідних країн ЄС та очільників об'єднання в цілому, які створили сприятливий ґрунт для зростання агресивності в зовнішній політиці Російської Федерації, що в 2014 р. призвело до захоплення Криму та війни на Донбасі.

На завершальному етапі існування СРСР західноєвропейські країни однозначно підтримували єдність Союзу та висловлювалися проти незалежності України. Після грудневого референдуму та створення СНД геополітична ситуація навколо України не зазнала змін на краще. У провідних європейських столицях політика стосовно України формувалася в рамках діалогу з московським керівництвом. Не дивлячись те, що Україна була першою із держав пострадянського простору, яка підписала з ЄС Угоду про партнерство і співробітництво, що у 1999 р. було схвалено Спільну стратегію Європейського Союзу щодо України, до 2004 р. офіційний Київ перебував на периферії інтересів Західної Європи.

Ситуація змінилася в ході Помаранчевої революції. Після посередництва європейських очільників у переговорах Ющенко та Януковича, події в Україні на якийсь час стала топовою новиною для ЄС. Після повторного другого туру президентських виборів та проголошення новим керівником української держави Віктора Ющенко, 13 січня 2015 р. Європейський Парламент прийняв з цього приводу резолюцію, в якій закликав Раду ЄС та Європейську Комісію до “надання чіткої європейської перспективи країні та відповіді на продемонстровані переважною більшістю українського народу прагнення, що в кінцевому рахунку може призвести до вступу країни до ЄС” [10]. Приблизно в той самий час Збігнев Бжезінський у одному із своїх інтерв'ю наголосив, що політична криза навколо результатів виборів в Україні викликала глибокий розкол між Росією та Заходом. Далі він закликав ЄС та НАТО продемонструвати більшу готовність щодо вступу до них України[1].

Однак як невдовзі з'ясувалося, західні країни не були готовими до суттєвої активізації діалогу з Києвом, натомість розкол між Росією та Заходом Бжезінський переоцінив. Доволі чітко це проявилось під час Бухарестського саміту НАТО у квітні 2008 р. Тоді, не дивлячись на серйозну підтримку з боку США, Україні, а разом з нею і Грузії, не вдалося отримати Плану дій щодо набуття членства в Північноатлантичному альянсі. Ситуація була зумовлена позицією низки європейських країн-членів НАТО на чолі із Німеччиною та Францією[5; 11]. Безпосереднім наслідком ситуації стала Російська-грузинська війна.

Як відомо, офіційний Брюссель на словах засудив дії російської сторони в Грузії. Однак, це жодним чином не завадило відновленню як пише Микола Дорошко “конструктивному діалогу” Росії та НАТО і наступному визнанню Заходом пріоритету інтересів Росії на пострадянському просторі”[4, с. 104].

Такі дії лідерів країн старої Європи не тільки були традиційними, але в них було своє цілком логічне підґрунтя станом на початок XXI ст. Слід наголосити, що Російська Федерація у постбіполярний період не тільки була ключовим політичним партнером провідних країн ЄС на пострадянському просторі, вона з своїми запасами енергоресурсів та неконкурентним на європейському ринку промисловим виробництвом також була для них оптимальним джерелом сировини та ринком збуту. Побудований за таким принципом товарообмін являв собою добре підґрунтя для посилення позиції об'єднаної Європи у боротьбі зі зростаючим економічним тиском Китаю. З іншого боку, частина провідних держав ЄС була незадоволеною американськими військовими кампаніями в азіатських країнах¹, існуючою з 40-х років XX ст. залежністю від США у сфері безпеки. Водночас лідери цих країн не вважали за потрібне посилювати обороноздатність за рахунок суттєвого зростання витрат на військові потреби. За таких обставин найкращим виходом із ситуації видавалося посилення співпраці із Кремлем, з метою будівництва загальноєвропейської системи безпеки, а разом з тим і зменшення залежності від США.

Щоправда існувала проблема з тим, щоб схилити очільників російської держави діяти за загальноприйнятими в ЄС правилами. Час від часу керівництво Росії піддавалося критиці з боку міжнародних правозахисних організацій, інституцій Європейського Союзу, а в європейських судах приймалися рішення, які засвідчували про причетність силових структур та керівництва держави до порушення закону. Справами, які викликали широкий резонанс в світі були масштабні руйнування, знущання та вбивства цивільного населення в ході Другої чеченської війни, засудження на 8, а згодом ще на 13,5 років глави нафтової компанії “ЮКОС” Михайла Ходорковського, вбивство Олександра Литвиненка, серпнева війна в Грузії, справа Сергія Магнітського тощо. Однак подібні речі, які однозначно свідчили про пріоритетність для Кремля цінностей та принципів, зовсім відмінних від тих, на яких базується ЄС не стали суттєвою перешкодою для активних та різнопланових контактів між провідними європейськими державами та Росією.

Розуміючи ситуацію, керівництво Росія, починаючи з другого президентського терміну Владіміра Путіна успішно розігрувало із західноєвропейськими країнами “антиамериканську карту”. Початок цієї гри можна окреслити “Мюнхенською промовою” Владіміра Путіна 2007 р. В ній російський президент дуже жорстко розкритикував США, натомість в жоден спосіб не висловився негативно з приводу західноєвропейських країн[2]. Як відомо лідери Німеччини та Франції позитивно оцінили риторику російського колеги[6, с. 125]. Ситуація із рішеннями Бухарестського саміту також гармонійно вписується в цей сценарій. Продовженням діалогу у цій сфері можна вважати зустріч у Довілі в жовтні 2010 р. за участі президента Франції Ніколя Саркозі, президента Росії Дмитрія Медведєва та канцлера Німеччини Ангели Меркель. В ході зустрічі обговорювалася ідея створення єдиної зони співробітництва у сфері економіки та безпеки. Реалізація ініціативи передбачала поступове усунення США від вирішення проблем європейської безпеки[4, с. 104].

Варто наголосити, що тактичні кроки Кремля, зорієнтовані на розширення діалогу із ЄС відповідали інтересам Брюсселя, однак стратегічна мета Москви була цілком протилежна.

¹ Особливо операцію в Іраку.

Вважаючи “розпад СРСР найбільшою геополітичною катастрофою ХХ ст.” [8] очільники Кремля прагнули “відновити справедливість”, що на практиці мало означати відновлення впливу Російської Федерації в Європі та в світі. На цьому етапі для Москви було важливо, співпрацюючи із провідними державами ЄС, мінімалізувати вплив США в Європі. Одночасно вона повинна була взяти під свій контроль країни Східної Європи, щоб закріпивши своє панування на пострадянському просторі, а в перспективі диктувати ослабленій та беззбройній Західній Європі свої правила гри.

Переконавшись за результатами Серпневої війни, що не тільки ЄС, але і НАТО фактично визнало пострадянський простір сферою впливу Росії, керівництво Кремля почало планомірно посилювати тиск на країни – колишні республіки СРСР. Декларативною метою такої діяльності була розбудова ініційованих Москвою інтеграційних об’єднань, що на практиці мали скласти основу для оновленого Радянського Союзу. Ключове місце у планах Росії відводилося Україні. Не випадково, прихід за результатами Помаранчевої революції до влади в Україні Віктора Ющенка став поважними випробуванням для міждержавних відносин та супроводжувався зростаючим тиском на офіційний Київ. Успішна прозахідна Україна під керівництвом “помаранчевих” могла становити реальну загрозу для інтеграційних планів Москви та стати для держав пострадянського простору прикладом перемоги громадянського суспільства над корумпованою верхівкою. В такий спосіб вона загрожувала не тільки авторитарним режимам в сусідніх країнах, але могла суттєво дестабілізувати ситуацію в самій Росії.

З приходом до влади у 2010 р. Віктора Януковича, ситуація для російських лідерів стала суттєво сприятливішою. Впродовж “медового періоду” українсько-російських відносин режим Януковича-Азарова пішов на значні поступки Росії. Однак, не бажаючи остаточно перетворитися на “васала” Кремля та, залишаючи собі поле для маневру, як врешті і для тиску, нове українське керівництво принаймні на рівні декларацій висловлювалося за євроінтеграційне майбутнє України. Це викликало роздратування в Москві, тим більше, що в цей час в Брюсселі, за активного сприяння нових членів ЄС, почали усвідомлювати небезпеку від перетворення України на другу Республіку Білорусь. Однак у російсько-європейському протистоянні в 2013 р. закономірно перемогла Росія. З одного боку, для неї Україна становила більшу цінність і Росія була готова йти на порівняно більші ризики, задля того щоб не втратити її. З іншого боку, на відміну від європейських функціонерів, російське керівництво використовувало для впливу на Київ зрозуміліші для пострадянського простору механізми.

Після побиття студентів на Майдані 30 листопада 2013 р., прийняття “Диктаторських законів” 16 січня 2014 р. та інших подібних кроків складалося враження, що Україна остаточно втратила шанси на європейське майбутнє і може розраховувати виключно на роль, подібну до Білорусі. Однак в черговий раз українці довели, що “Україна не Росія” і Янукович, який ще у грудні здавався всевладним господарем України, змушений був втікати до Росії.

Такий перебіг подій виявився неочікуваним для Росії. В цій ситуації Росія повинна була або відмовитися на невизначений час від реалізації своїх планів, або перейти у наступ. Аналіз попередніх кроків російського керівництва чітко демонструють, що ймовірність реалізації першого сценарію була суттєво нижчою. Як наслідок, ще 20 лютого 2014 р. розпочалося “звільнення” Криму, а вже 21 березня “бліцкриг” було завершено.

Як виявилось світова громадськість ще менше сподівалася агресії Росії в Криму ніж Кремль втечі Януковича і була абсолютно не готовою до такого сценарію. Як слушно акцентує увагу дослідник Григорій Перепелиця, СРСР за те, що він напав на Фінляндію було виключено з Ліги Націй. Натомість, Росія яка захопила частину території найбільшої європейської держави, порушивши при цьому більше 300 міжнародних договорів, не понесла покарання [6, с. 121]. Позиція, яку зайняв Захід, дуже добре ілюструє зустріч за участі міністрів закордонних справ України, Росії, Високого представника ЄС з закордонних справ та політики безпеки, а також держсекретаря США у Женеві 17 квітня 2014 р. Попри те, що український міністр їхав на зустріч із чіткими вимогами щодо виведення російських військ з Криму, відведення російських військових від кордону з Україною, скасування рішення російського парламенту про можливість

використання російських військ на території України у заяві за результатами зустрічі навіть не було згадано про Крим [3; 7]. Впродовж весни ЄС та США спромоглися тільки на чисто декоративні санкції, які не були адекватною відповіддю на кроки з боку РФ. Більш вагомими кроки було зроблено тільки літом, особливо після трагедії 17 липня, коли стало остаточно зрозуміло, що Росія в Криму не зупиниться.

ЄС зайняв більш жорстку позицію, однак час було втрачено. В результаті російської агресії не тільки було завдано значних людських та матеріальних втрат Україні, було цілком знівельовано інституційно-правову основу сучасного світопорядку. Росія продемонструвала, що його можна виконувати тільки в тій мірі, якій це вигідно тій чи іншій впливовій світовій державі.

З іншого боку, зазнаючи відчутних втрат від санкцій Брюсселя, Росія активно та доволі успішно протистоїть ЄС. У відповідь на кроки з боку об'єднаної Європи, Росія запровадила контрсанкції. Через підтримувані нею право- та ліворадикальні рухи вона підживлює євроскептичні настрої та розхитує внутрішню ситуацію в ЄС. Потужні проросійські політики в провідних державах Європи лобіюють її інтереси. Щоправда найпотужніший удар по ЄС було завдано Росією в Сирії. Втрутившись восени 2015 р. у сирійський конфлікт, Росія підштовхнула до втечі з країни мільйони людей, які в різний спосіб намагаються потрапити до розвинених держав Європи. Це спровокувала найбільшу міграційну кризу в ЄС, яка створює загрозу самому існуванню ЄС. Як відомо, одними із вагомих факторів, який підштовхнув британців проголосувати на референдумі за вихід із ЄС було власне міграційне питання[9].

Таким чином, дії Російської Федерації, яка впродовж більше двох десятиліть була для лідерів провідних держав ЄС ключовим партнером на пострадянському просторі, яка впродовж певного часу видавалася їм союзником у питанні послаблення впливу США в Європі наразі становлять найбільшу загрозу для об'єднаної Європи. Додаткової тривоги додають висловлювання нового президента США стосовно того, що Європа повинна саме відповідати за свою безпеку. З іншого боку, помилкова політика окремих впливових європейських лідерів дозволила Росії впродовж тривалого часу в сприятливих умовах готуватися до геополітичного реваншу. Однією із жертв реваншистської політики Кремля стала Україна, яка не бажаючи перетворюватися на колонію Росії, створювала загрозу для планів московських оїльників через що опинилася в центрі російської військової агресії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ващенко Н. М. Геополітичні вектори ЄС щодо України на сторінках німецької преси [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1543>
2. Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>
3. Дипломати критично оцінили результати женеvської зустрічі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/909363-diplomati-kritichno-otsinili-rezultati-jenevskoj-zustrichi.html>
4. Дорошко Микола. Украина между Россией и Западом // *Wschód Europy. Studia humanistyczno-społeczne.* – 2016. – Nr. 3(2), red. W. Baluk, J. Olchowski, Wydawnictwo UMCS. – С. 104.
5. Каплинский О. Порівняльний аналіз політики країн НАТО щодо України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Jul2009/27.htm>, 2009.
6. Перепелицы Григорий. Геополитическое наступление России на Запад и его последствия для Новой Восточное Европы и европейского международного порядка // *Wschód Europy. Studia humanistyczno-społeczne.* – 2016. – Nr. 3(2), red. W. Baluk, J. Olchowski, Wydawnictwo UMCS. – С. 125.
7. Повний текст заяви за підсумками переговорів у Женеві з українського питання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/POLITICS/povniy-tekst-zayavi-za-pidsumkami-peregovoriv-u-zhenevi-z-ukrayinskogo-pitannya-141885_.html

8. Послание Федеральному Собранию Российской Федерации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22931>
9. Пресса Британии: вопрос миграции решил судьбу “брексита” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.com/russian/uk/2016/06/160624_brit_press
10. Резолюція Європейського Парламенту стосовно президентських виборів 2004 року в Україні від 13 січня 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article%3Fart_id=224180636&cat_id=223281197&ctime=1245677284023
11. Тригуб П.М. Питання європейської та євроатлантичної інтеграції України у період світової економічної кризи (2008-2010 рр.) // Чорноморський літопис. Т. 1. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – С. 57-58.

ГЕОПОЛІТИЧНІ ІДЕЇ З. БЖЕЗІНСЬКОГО ЗА ЧАСІВ РОБОТИ В АДМІНІСТРАЦІЇ ДЖ. КАРТЕРА

Іваненко В. А.

З. Бжезінський відігравав особливу роль в команді президента США Дж. Картера. Обіймаючи посаду Радника з національної безпеки, він мав доступ до усієї секретної інформації, яка стосувалася питань міжнародної політики та безпосередньо впливав на формування головних її засад. Його аналітичні праці, мемуари, статті проливають світло на тогочасні зовнішньополітичні відносини США з провідними країнами світу, а також дають можливість краще зрозуміти перебіг подій «холодної війни». Тому актуальним є дослідження діяльності З. Бжезінського в контексті впливу на зовнішньополітичний курс США.

Західна історіографія представлена роботами Дж. А. Андріанопулоса та Дж. Дамбрелла. Ці дослідники в основному вивчали період президентства Дж. Картера і в цьому контексті діяльність З. Бжезінського в його адміністрації [1]. Серед російської літератури варто відзначити роботи Єфимова М. М., Баранова М. О. та Полікарпова В. С., які в основному приділяють увагу геостратегічним концепціям З. Бжезінського щодо Росії [2]. Українська історіографія представлена розвідками Т. А. Грищенко, який зосереджується на поглибленому вивченні аналітичного доробку та інтелектуально-політичної біографії З. Бжезінського [3].

Джерелами розвідки виступають мемуари З. Бжезінського, його науково-політичні твори, статті, публічні виступи, спогади сучасників, матеріали ЗМІ.

Метою доповіді є аналіз аналітичної спадщини З. Бжезінського та визначення його ролі у формуванні зовнішньої політики адміністрації Дж. Картера.

Наприкінці 1970-х рр. американська адміністрація намагалася врегулювати Близькосхідну кризу і примирити Ізраїль та Єгипет. Цікавим є меморандум, підготовлений для президента радником з національної безпеки З. Бжезінським напередодні чергової зустрічі Картера з ізраїльським прем'єр-міністром М. Бегіном 1 травня 1978 р. В документі коротко описується передбачуваний хід близькосхідного переговорного процесу, варіанти подолання розбіжностей, нарешті, в ньому містяться рекомендації для президента про те, як триматися в ході майбутньої розмови і на яких питаннях загострити увагу [4]. 26 березня 1979 р. М. Бегін і А. Садат підписали в Вашингтоні Єгипетсько-ізраїльський мирний договір, який поклав кінець війні між двома державами і встановив між ними дипломатичні і економічні відносини. За умовами договору Ізраїль повертав Єгипту Синайський півострів і визнав «законні права палестинського народу». Було також досягнуто обопільно принципову згоду на надання автономії жителям контрольованих Ізраїлем територій до остаточного вирішення питання про їх майбутній політичний статус [5].

Складні стосунки з СРСР та провал цьогорічних спроб підписати ОСО-2, підштовхнули президента на встановлення дружніх відносин з Китаєм. З. Бжезінський давно натякнув Дж. Картеру, що союз з КНР дасть можливість США обмежити вплив Радянського Союзу в Азії.